

O genezie umowy składu w kodeksie cywilnym z 1964 r.¹

1. Wstęp

We współczesnym obrocie handlowym bardzo duże znaczenie odgrywa transport, który jest jedną z głównych gałęzi wielu gospodarek krajowych. W problematyce szeroko rozumianego transportu, zwłaszcza towarowego, wyróżnia się kilka aspektów, wśród których znajduje się również zagadnienie składowania, uregulowane w umowie składu. Umowa ta jest jedną z umów nazwanych w polskim kodeksie cywilnym z dnia 23 kwietnia 1964 r.² Warto zastanowić się nad genezą i okolicznościami wprowadzenia tej umowy do aktualnie obowiązującego kodeksu.

Patrząc z perspektywy historycznej, „składowanie” rzeczy (w tym towarów) było częścią znacznie szerszego zagadnienia, jakim jest handel. Zjawisko składowania i związana z nim problematyka występowały właściwie od początku powstania społeczeństw zorganizowanych. Z czasem kwestie te regulowano w postaci tzw. prawa składu (*ius stapulae*, *ius emporii*, *Stappelrecht*), które rozwijać się zaczęło w średniowiecznych miastach zachodnioeuropejskich³. O sformalizowanym kształcie prawa składu można mówić już od początku wieku IX. Jak wskazuje bowiem doktryna, w 805 r. Karol Wielki nałóżł na kupców pewne ograniczenia, które najprawdopodobniej były jednak nie tyle nowym prawem, co usankcjonowaniem istniejącego wcześniej zwyczaju⁴. Do polskich miast prawo składu zawitało nieco później (w wieku XIII), przy czym warto odnotować, że miasta polskie regulacje dotyczące składu przyjmowały w różnym czasie, co zależne

¹ Artykuł powstał dzięki wsparciu finansowemu NCN uzyskanemu w ramach grantu Miniatura 3 nr projektu 0213/2742/19.

² Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.

³ Średniowieczne prawo składu polegało na zobowiązaniu kupców, przejeżdżających przez miasto posiadające ten przywilej, do wystawiania na sprzedaż przewożonych towarów. Obowiązek ten mógł mieć charakter bezwzględny (pełny) i wówczas kupcy musieli oferować do sprzedaży wszystkie swoje towary, albo względny. Z prawem składu połączony był często przymus drogowy (*ius itineris*). Zob. bliżej: E. Klein, *Powszechna historia państwa i prawa*, cz. I, Wrocław 1995, s. 236-237.

⁴ Zob. bliżej: M. Hejbudzki, *Domy składowe jako wyraz ewolucji prawa składu na ziemiach polskich w okresie do 1918 r.*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2013, nr 21, s. 15.

było od dzielnicy, w której się znajdowały⁵. Można ogólnie stwierdzić, że do ok. XVIII w. prawo składu polegało na objęciu kupca przybywającego do miasta składowego obowiązkiem zatrzymania się w nim i sprzedaży całości lub części towaru, w terminie wskazanym w przywileju, który to miasto posiadało. W praktyce prawo składu w I Rzeczypospolitej wyróżniało się sporą różnorodnością i rozpatrywać je należy osobno w odniesieniu do poszczególnych miast, mając na względzie ich sytuację prawną⁶.

Z normatywnego punktu widzenia genezy umowy składu poszukiwać należy w XIX-wiecznych regulacjach dotyczących umowy przechowania. Umowa składu stopniowo uniezależniała się bowiem od unormowań dotyczących przechowania. Jak zauważa najnowsza doktryna, wszystkie systemy prawne obowiązujące na ziemiach polskich pod zaborami normowały umowę przechowania, podczas gdy umowa składu samoistnie uregulowana była tylko w niemieckim kodeksie handlowym z 1897 r. (zabór pruski), jak również pewne przepisy związane ze składem znało ustawodawstwo austriackie. Umowy składu nie uwzględniało natomiast ustawodawstwo francuskie (Królestwo Polskie) ani rosyjskie (pozostała część zaboru rosyjskiego)⁷.

2. Umowa składu w ustawodawstwie polskim

Pierwszą polską regulacją umowy składu we współczesno-normatywnym znaczeniu było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1924 r. o prawie o domach składowych⁸. Następnie przepisy te zostały zastąpione przez kodeks handlowy z 1934 r.⁹ Umowa składu określona w nim została w księdze drugiej (Czynności

⁵ Dawne prawo składu było przedmiotem zainteresowania przedwojennej doktryny polskiej. Problematykę tę poruszają m.in.: S. Górczyński, *Polityka składowa Polski do roku 1565*, Warszawa 1934; *idem*, *Ze studiów nad prawem składowym w Małopolsce w XIV i XV wieku*, Warszawa 1933; S. Lewicki, *Studja nad historją handlu w Polsce. Przywileje handlowe (prawo składu)*, Lwów 1910.

⁶ M. Hejbudzki, *Domy składowe...*, s. 20-21.

⁷ Zob. bliżej: M. Hejbudzki, *Ewolucja reżimu prawnego umowy składu w prawie polskim*, [w:] M. Mordejewska (red.), *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, Warszawa 2010, s. 278-279.

⁸ Dz. U. z 1924 r. Nr 114, poz. 1020. Zob. bliżej: R. Jastrzębski, *Prawo o domach składowych*, [w:] *idem* (red.), *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019, s. 586-598.

⁹ Dz. U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.

Kodeks handlowy został uchylony z dniem 1 stycznia 1965 r. przez art. VI par. 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94 ze zm.) z wyjątkiem przepisów dotyczących spółek jawnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych oraz dotyczących tych spółek przepisów o firmie, prokurze i rejestrze handlowym. Ponadto na podstawie art. VI par. 2 i 3 Przepisów wprowadzających utrzymano w mocy, ale tylko w zakresie stosunków handlu zagranicznego, przepisy art. 518-524 i art. 531 kodeksu handlowego.

Co do uregulowań dotyczących domów składowych w kodeksie handlowym patrz: R. Jastrzębski, *op. cit.*, s. 598-600.

handlowe) w rozdziale VIII (art. 630-681)¹⁰ jako umowa realna¹¹, odpłatna, dwustronnie zobowiązująca i przyczynowa.

Po uchyleniu kodeksu handlowego¹² umowa składu powróciła, tym razem w przepisach cywilistycznych¹³, do polskiego porządku prawnego wraz z wejściem w życie kodeksu cywilnego z 1964 r. Jednak wprowadzenie regulacji dotyczących składu do kodeksu cywilnego nie było od początku oczywiste. Rozstrzygnęło się to dopiero na pewnym etapie prac Komisji Kodyfikacyjnej (1956-1964).

Po zakończeniu II wojny światowej podjęto działania w kierunku dostosowania prawa cywilnego do nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Prace, których efektem i zwińczeniem stała się kodyfikacja prawa cywilnego z 1964 r., przeprowadzono etapami¹⁴. Ostatnim było powołanie Komisji Kodyfikacyjnej, co nastąpiło na mocy zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1956 r.¹⁵ Zgodnie z § 1 tego zarządzenia celem prac Komisji, poza opracowaniem projektu kodeksu cywilnego, było opracowanie projektów: kodeksu karnego, kodeksu postępowania cywilnego, kodeksu postępowania karnego oraz prawa o ustroju sądów i o ustroju adwokatury. Nadto do zakresu zadań Komisji włączono również organizację, we współpracy z organizacjami społecznymi, dyskusji publicznej nad stanowionymi projektami. Ostateczne teksty projektów kodyfikacyjnych Komisja przedstawiała Ministrowi Sprawiedliwości, który osobiście lub przez wyznaczonych delegatów brał udział w jej obradach (§ 2 i § 4 zarządzenia). Innym niezwykle istot-

¹⁰ Unormowania dotyczące umowy składu podzielono na przepisy ogólne zawarte w oddziale 1 (art. 630-646) i przepisy o domach składowych (oddział 2, art. 647-681).

¹¹ M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935, s. 937. Zob. także: M. Hejbudzki, *Ewolucja reżimu...*, s. 291-292.

¹² Zob. bliżej: art. VI ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94 ze zm.).

¹³ Jako jedna z umów nazwanych Księgi trzeciej – Zobowiązania.

¹⁴ Problematyka ta doczekała się wielu opracowań, zob. przykładowo: W. Czachórski, *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26-27, s. 5-22; P. Fiedorczyk, *Dylematy socjalistycznego kodyfikatora. Dokument archiwalny o pracach Komisji Kodyfikacyjnej w latach 1956-1958*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VIII, s. 259-267; *idem*, *O powstaniu, strukturze organizacyjnej i trybie prac Komisji Kodyfikacyjnej z 1956 roku*, [w:] M. Mikołajczyk et al. (red.), *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. II, Białystok-Katowice 2010, s. 473-484; L. Górnicki, *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] Z. Radwański (red.), *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 1, Warszawa 2007, s. 109 i n., i tam podana literatura (s. 109 w przypisie); A. Lityński, *Na drodze do kodyfikacji prawa cywilnego w Polsce Ludowej*, [w:] G. Bałtrusajtys (red.), *Prawo wczoraj i dziś. Studia dedykowane profesor Katarzynie Sójce-Zielińskiej*, Warszawa 2000, s. 138-153; *idem*, *Pierwszy etap prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce Ludowej (szkic dla dydaktyki)*, „Z Dziejów Prawa” 1999, t. 2, s. 194-205; *idem*, *Prawo cywilne materialne w Polsce Ludowej*, [w:] *idem* (red.), *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919-1969). Wybrane zagadnienia*, Tychy 2001, s. 87-99; Z. Radwański, *Kodyfikacja prawa cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 2, s. 132-133; J. Skąpski, *Kodeks cywilny z 1964 r. Blaski i cienie kodyfikacji oraz jej perspektywy*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, z. 1-4, s. 57-76.

¹⁵ Zarządzenie nr 227 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1956 r. w sprawie powołania Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości – Monitor Polski 1956 nr 70, poz. 856.

nym uprawnieniem Ministra Sprawiedliwości, dzięki któremu posiadał on decydujący wpływ na obsadę personalną, było powoływanie przez niego członków Komisji – „spośród wybitnych przedstawicieli nauki i praktyki prawa” – po wyrażeniu przez nich zgody na objęcie tego stanowiska (§ 3 ust. 1 zarządzenia). Kompetencję powołania na stanowisko Przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej¹⁶ oddano jednak Prezesowi Rady Ministrów (§ 3 ust. 2 zarządzenia).

Strukturę Komisji Kodyfikacyjnej określiło stosowne zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 1956 r.¹⁷, które dzieliło Komisję na: zgromadzenie ogólne, prezydium, wydziały oraz – tworzone w obrębie wydziałów do opracowania poszczególnych projektów – zespoły (§ 2 zarządzenia). Postanowienia tego zarządzenia uściślone następnie zostały na pierwszym posiedzeniu Komisji, czego rezultatem był regulamin Komisji Kodyfikacyjnej¹⁸. W efekcie w łonie komisji powstały trzy wydziały, w kolejności wymienione jako: wydział prawa karnego, wydział prawa cywilnego i wydział organizacji wymiaru sprawiedliwości¹⁹. Z kolei w wydziale prawa cywilnego powołano trzy odrębne zespoły do przygotowania projektów kodeksów: prawa cywilnego, prawa cywilnego procesowego i prawa prywatnego międzynarodowego²⁰. Przewodniczącym wydziału cywilnego został Jerzy Marowski²¹, któremu powierzono również funkcję przewodniczącego Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego. W skład tego Zespołu powołano również²²: Jana Wasilkowskiego (referent projektu), Seweryna Szera²³,

¹⁶ Przewodniczącym Komisji Kodyfikacyjnej został znany cywilista, członek przedwojennej Komisji Kodyfikacyjnej Jan Wasilkowski, który jednocześnie (w latach 1956-1967) pełnił funkcję Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego.

¹⁷ Zarządzenie Nr 63/56/GM Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 1956 r. w sprawie organizacji i działalności Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 1-3.

¹⁸ Zob. bliżej: *Tekst regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej wg uchwały zgromadzenia ogólnego z dnia 19.11.1956 r.* – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 4-7; por. *Regulamin Komisji Kodyfikacyjnej* – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 8-10.

¹⁹ *Tezy regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej* – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 11.

²⁰ Każdy zespół pracował nad zleconym mu do opracowania projektem. Zgodnie bowiem z pkt II ust. 7 *Tez regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej* zadania zespołów oraz ich skład osobowy i organizację ustalało prezydium Komisji, które w każdym zespole powoływało przewodniczącego oraz referenta projektu, a w razie potrzeby także współreferenta lub współreferentów – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 12.

²¹ Jerzy Marowski – sędzia SN.

²² Obsadę personalną Zespołu podają za: A. Moszyńska, *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 roku*, Toruń 2019, s. 281-282. Skład Zespołu przedstawiają również: A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 253-254; W. Czachórski, *Przebieg prac...*, s. 15 (w przypisie).

²³ Seweryn Szer – b. sędzia SN, profesor, cywilista.

Jana Gwiazdomorskiego²⁴, Kazimierza Przybyłowskiego²⁵, Aleksandra Woltera²⁶, Jana Topińskiego²⁷, Jerzego Mayzela²⁸, Henrykę Dawidowicz²⁹. Później do grona członków Zespołu włączono jeszcze: Adama Chełmońskiego³⁰, Witolda Czachórskiego³¹, Zbigniewa Rzepkę³² i Adama Szpunara³³. Sekretarzem Zespołu był Jan Winiarz³⁴, a w posiedzeniach Zespołu uczestniczył również Witold Bendetson³⁵. W 1960 r. z uwagi na zły stan zdrowia J. Marowskiego obowiązki przewodniczącego Zespołu przejął S. Szer³⁶.

We wrześniu 1960 r. wspomniany wyżej przewodniczący Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego – prof. dr Seweryn Szer – zwrócił się³⁷ do doc. dr. Władysława Górskiego³⁸ z propozycją opracowania: po pierwsze – uwag do książki trzeciej tyt. XXII (umowa ekspedycji) i tyt. XXIII (umowa przewozu) projektu kodeksu cywilnego PRL z 1960 r. oraz po drugie – projektu i uzasadnienia przepisów dotyczących umowy ekspedycji i umowy przewozu osób i bagażu, które powinny uzupełnić lub zastąpić przepisy omawianego projektu³⁹. Władysław Górski przyjął propozycje Komisji Kodyfikacyjnej oraz zobowiązał się przedstawić swoje uwagi do końca października 1960 r.⁴⁰ Uczony wykonał swoją pracę i wysłał jej efekty do Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego. Jak wynika z daty widniejącej w piśmie przewodnim, stało się to 31.10.1960 r.⁴¹

²⁴ Jan Gwiazdomorski – profesor, specjalista prawa zobowiązań, spadkowego i rodzinnego.

²⁵ Kazimierz Przybyłowski – profesor, cywilista.

²⁶ Aleksander Wolter – b. sędzia SN, profesor, cywilista.

²⁷ Jan Topiński – dr, Prezes Głównej Komisji Arbitrażowej, członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej.

²⁸ Jerzy Mayzel – adwokat.

²⁹ Henryka Dawidowicz – wiceprezes Okręgowej Komisji Arbitrażowej.

³⁰ Adam Chełmoński (starszy) – profesor, specjalista prawa cywilnego i handlowego. Zmarł w 1959 r.

³¹ Witold Czachórski – od 1962 r. profesor, cywilista.

³² Zbigniew Rzepka – dyrektor Departamentu Prawnego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego.

³³ Adam Szpunar – profesor, cywilista.

³⁴ Jan Winiarz – późniejszy profesor, specjalista w dziedzinie prawa cywilnego i rodzinnego.

³⁵ Witold Bendetson – delegat Ministra Sprawiedliwości, od 1957 r. sędzia SN. Zmarł 8.12.1959 r., a na jego miejsce minister nie wyznaczył nowego delegata do Zespołu – zob. bliżej: A. Bereza, *Sąd Najwyższy 1917 – 2017. Prezesi, Sędziowie, Prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017, s. 326; A. Moszyńska, *op. cit.*, s. 466 (w przypisie).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ W ramach praktyki zapraszania do współpracy z Komisją Kodyfikacyjną specjalistów w określonym zakresie (rzeczoznawców). Z taką samą sytuacją i w tym samym czasie mieliśmy do czynienia choćby w przypadku propozycji opracowania projektu przepisów dotyczących rachunku bankowego uczynionej adwokatowi Mirosławowi Gersdorfowi – zob. Pismo K. Kod. 68/56/1-321/60 – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 262.

³⁸ Władysław Górski – późniejszy profesor, pionier i specjalista w zakresie prawa przewozowego (transportowego).

³⁹ Pismo K. Kod. 68/55/1-320/60 – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 172.

⁴⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 173.

⁴¹ Uczony wyraził ponadto gotowość zaopiniowania projektu uregulowania umowy ubezpieczenia oraz wzięcia udziału w dyskusji nad tym zagadnieniem. Wypowiedział się bowiem za objęciem problematyki ubezpieczenia w przyszłym kodeksie cywilnym. Przygotowanie projektu przepisów o umowie ubezpieczenia

Propozycje W. Górskiego to ponad 40 stron maszynopisu, które zatytułował *Problematyka transportu w Projekcie Kodeksu Cywilnego PRL*. Zawarł tam swoje uwagi i koncepcje uregulowania nie tylko zleconej mu problematyki (umowa ekspedycji⁴² i przewozu), ale także wnosił o uregulowanie w przyszłym kodeksie cywilnym umowy składu, której nie zamieszczono w projekcie Kodeksu Cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, opublikowanym w 1960 r.⁴³ Propozycja osobnego ujęcia i wprowadzenia do kodeksu cywilnego umowy składu stanowiła nawiązanie do koncepcji germańskiej, gdyż w modelu niemieckim ustawodawca już pod koniec XIX w. zdecydował o odrębnym potraktowaniu umowy składu i umieszczeniu jej w kodeksie handlowym z 1897 r.⁴⁴ Zresztą tą samą drogą poszedł ustawodawca polski w okresie międzywojennym, lokując umowę składu w kodeksie handlowym z 1934 r.

W. Górski w swoim opracowaniu przedstawił zatem: a) uwagi do projektu kodeksu cywilnego z 1960 r. w zakresie umowy ekspedycji⁴⁵ i umowy przewozu oraz b) własne projekty uregulowania w przyszłym kodeksie cywilnym umowy spedycji, umowy przewozu (przy uwzględnieniu przepisów ogólnych, przewozu osób i przewozu bagażu) oraz umowy składu⁴⁶. Zasadność wprowadzenia do kodeksu cywilnego regulacji dotyczących składu argumentował uczony faktem ścisłego powiązania tej umowy z problematyką przewozu towarów i działalnością spedycyjną.

Za podstawę teoretyczną w odniesieniu do umowy spedycji i umowy przewozu W. Górski przyjął przede wszystkim koncepcje sformułowane w swoich wcześniejszych publikacjach z tego zakresu⁴⁷. Nadto uczony uwzględnił najnowsze ówczesnie rozwiązania

Komisja Kodyfikacyjna zleciła w maju 1960 r. Państwowemu Zakładowi Ubezpieczeń (PZU). Projekt PZU zob. bliżej: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5400, k. 103 i n.

⁴² W. Górski skrytykował nazwę „ekspedycja” i postulował zastąpienie jej nowocześniejszym określeniem „spedycja”. Argumentował to przede wszystkim tym, iż w praktyce gospodarczej, nauce prawa, judykaturze i aktach normatywnych używano już wtedy prawie wyłącznie nowego terminu. W rezultacie przyjęto jego uwagę językową (nazewnictw) i do przyszłego kodeksu cywilnego wprowadzona została umowa nazwana „spedycja”.

⁴³ Projekt kodeksu zob.: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5422.

⁴⁴ Zob. bliżej: W. Górski, *Skład*, [w:] S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. III, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 627.

⁴⁵ W przedstawionym projekcie kodeksu cywilnego umowę tę nazwano ekspedycją, w projekcie Górskiego umowa ta nazwana jest już zgodnie z postulatem uczonego – spedycją.

⁴⁶ Odpowiedź dla Komisji Kodyfikacyjnej uczony podzielił na 7 punktów: 1) Uwagi wstępne; 2) Umowa spedycji – uwagi do projektu k. c. z 1960 r.; 3) Umowa spedycji – projekt uregulowania (wraz z uzasadnieniem); 4) Umowa przewozu - uwagi do projektu k. c. z 1960 r.; 5) Umowa przewozu – projekt uregulowania (wraz z uzasadnieniem) z rozbięciem na przepisy ogólne, przewóz osób, przewóz rzeczy; 6) umowa składu – uwagi do projektu k. c.; 7) Umowa składu – projekt uregulowania (wraz z uzasadnieniem) – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 176-217.

⁴⁷ W. Górski powołuje się na następujące swoje prace: *Pojęcie spedycji*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1958, nr 4; *W sprawie uregulowania prawnego umowy przewozu*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, nr 4; *Problematyka transportu w projekcie kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1960, nr 6; *Zagadnienia prawne przewozu osób*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej, Ekonomika” 1959, nr 3.

zawarte w Rozporządzeniu Ministra Komunikacji z dnia 24 maja 1960 r. w sprawie regulaminu zarobkowego przewozu i spedycji w ciężarowym transporcie samochodowym⁴⁸ oraz regulacje z kodeksu cywilnego Węgierskiej Republiki Ludowej z dnia 11 sierpnia 1959 r.⁴⁹ Odnosnie do umowy składu W. Górski przyznał, że formułując stosowne propozycje uregulowania tej problematyki, wykorzystał w pewnym zakresie przepisy kodeksu handlowego z 1934 r. W koncepcji składu uczony dostrzegł kwalifikowaną postać umowy przechowania⁵⁰, którą znało ustawodawstwo polskie z kodeksu zobowiązań z 1933 r.⁵¹ *Signum specificum* umowy składu w porównaniu do przechowania stanowiły 3 zasadnicze elementy: 1) przechowawcą miał być kwalifikowany podmiot – „przedsiębiorstwo składowe”; 2) składowanie miało dotyczyć wyłącznie towarów; 3) do *essentialia negotii* tej umowy należeć miało wynagrodzenie (tzw. składowe). Cechy te wpływały na zmianę treści stosunku prawnego, w stronę zwiększenia obowiązków i odpowiedzialności przedsiębiorstwa składowego. Nadto uczony zwrócił uwagę, że składowanie ściśle łączy się z przewozem rzeczy, gdyż: a) składowaniem towarów zajmowały się w ówczesnych realiach głównie przedsiębiorstwa transportowe i spedycyjne (np.: PKP, PKS) i usług portowych (zarządy portu); b) składowanie odnosiło się przede wszystkim do towarów w transporcie, tzn. przed, w czasie lub po zakończeniu procesu transportowego. Jednak należy podkreślić, że coraz częściej dochodziło także do składowania towarów poza procesem transportu, jak również przez inne nie transportowe przedsiębiorstwa, jak np.: chłodnie czy elewatory zbożowe.

W. Górski w swoich uwagach wyraził poważną wątpliwość dotyczącą faktu pominięcia przez Komisję Kodyfikacyjną umowy składu w Projekcie kodeksu cywilnego. W swoim wywodzie stwierdził, że w związku z intensyfikacją życia gospodarczego (rosnącą produkcją oraz podnoszeniem poziomu usług z tym związanych) problematyka składowania stała się jeszcze bardziej aktualna. Niedopuszczalne było zatem uznawanie

⁴⁸ Dz. U. z 1960 r. Nr 31, poz. 174.

⁴⁹ Magyar Közlöny 1959, nr 82.

⁵⁰ Na związki, ale i na różnice umów składu i przechowania wskazuje także wcześniejsza i późniejsza doktryna, zob. przykładowo: M. Allerhand, *op. cit.*, s. 937 i *passim*; Z. Fenichel, *Przechowanie a skład*, [w:] *idem, Polskie prawo prywatne i procesowe. Studia*, Kraków 1936; W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1995, s. 375; J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017, s. 490; K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny, t. II. Komentarz, Art. 450 – 1088, Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2015, s. 793; K. Zacharzewski, *Kwalifikacja prawna umowy składu zawartej z domem składowym*, „Prawo Spółek” 2001, nr 3, s. 39 i *passim*. Zob. także uwagi samego W. Górskiego dotyczące porównania obu umów: W. Górski, *Skład...*, s. 627-628.

⁵¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r. – Dz. U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598 z późn. zm. W kodeksie zobowiązań umowę przechowania uregulowano w art. 523-537. Po drugiej wojnie światowej przepisy te utrzymano w mocy i obowiązywały one w latach 1945-1964, czyli do uchwalenia kodeksu cywilnego. Podobnie Komisja Kodyfikacyjna (pracująca nad kodeksem cywilnym w latach 1956-1964) zdecydowała się na umieszczenie (pozostawienie) przepisów dotyczących umowy przechowania w nowym kodeksie cywilnym uchwalonym ostatecznie w 1964 r. Aktualnie obowiązujące przepisy dotyczące przechowania (art. 835-845 k.c.) uregulowano jednak nieco inaczej niż przechowanie z kodeksu zobowiązań (art. 523-537 k.z.).

zagadnień składowania za nieaktualny w nowych warunkach społeczno-gospodarczych przeżytek i pozostawienie tej instytucji poza kodeksem cywilnym. Przepisy kodeksu odnosiłyby się bowiem do wszystkich rodzajów transportu krajowego i zagranicznego, jak również do przypadków składowania występujących poza procesem transportu. Za uregulowaniem umowy składu w kodeksie cywilnym opowiadali się także ówczesni przedstawiciele nauki związani z handlem zagranicznym⁵². Co do systematyki, zdaniem W. Górskiego z uwagi na fakt, iż umowa składu stanowi kwalifikowaną postać umowy przechowania, przepisy dotyczące składowania winny być zamieszczone w osobnym dziale w ramach tytułu poświęconego przechowaniu.

Efekty swojej pracy uczony odesłał do Komisji Kodyfikacyjnej, a w dniu 19 listopada 1960 r. Biuro Komisji Kodyfikacyjnej, zgodnie z przyjętą praktyką, uwagi i propozycje W. Górskiego przesłało do zapoznania się członkom Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego oraz członkom Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej⁵³. Ci ostatni mogli bowiem uczestniczyć z głosem doradczym w pracach każdego z zespołów powołanych do opracowania projektów ustawodawczych⁵⁴. Zatem, jak wynika z dokumentacji zachowanej w AAN, propozycje W. Górskiego wysłano do 18 adresatów, którymi byli: S. Szer, W. Czachórski, J. Gwiazdomorski, J. Marowski, J. Mayzel, K. Przybyłowski, Z. Rzepka, A. Szpunar, J. Topiński, J. Wasilkowski, A. Wolter, Jerzy Jodłowski⁵⁵, Marian Mazur⁵⁶, Zygmunt Opuszyński⁵⁷, Zbigniew Resich⁵⁸, M. Szerer⁵⁹, Józef Zembaty⁶⁰ i J. Winiarz⁶¹.

Dyskusję nad wnioskami W. Górskiego przeprowadzono na posiedzeniu Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego w dniu 16.12.1960 r. w Jabłonie⁶². W sesji przedpołudniowej członkowie Zespołu w składzie: przewodniczący – S. Szer i członkowie: W. Czachórski, J. Gwiazdomorski, K. Przybyłowski, Z. Rzepka, A. Szpunar, J. Topiński,

⁵² Zob. bliżej: J. Jakubowski, *Kodyfikacja prawa cywilnego a handel zagraniczny*, „Handel Zagraniczny” 1960, nr 7 – podają za: W. Górski, *Problematyka transportu w Projekcie Kodeksu Cywilnego PRL*, AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 215.

⁵³ Pismo K. Kod. 68/55/2-410/60 – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 174.

⁵⁴ § 7 *Tekstu regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej wg uchwały zgromadzenia ogólnego z dnia 19.11.1956 r.* – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 4.

⁵⁵ Jerzy Jodłowski – Zastępca Przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej, sędzia SN, profesor, specjalista w zakresie postępowania cywilnego.

⁵⁶ Marian Mazur – członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, Przewodniczący Zespołu Prawa Karnego Procesowego Komisji Kodyfikacyjnej, Zastępca Prokuratora Generalnego PRL.

⁵⁷ Zygmunt Opuszyński – członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, Prezes Izby Karnej SN, dr.

⁵⁸ Zbigniew Resich – członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, Przewodniczący Zespołu Prawa Cywilnego Procesowego Komisji Kodyfikacyjnej, Prezes Izby Cywilnej SN, profesor.

⁵⁹ Mieczysław Szerer – członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, Przewodniczący Zespołu Prawa Karnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, sędzia SN, dr.

⁶⁰ Józef Zembaty – członek Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, sędzia SN, dr.

⁶¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 175.

⁶² Sesja ta, poświęcona 3. czytaniu księgi III projektu kodeksu cywilnego PRL, odbyła się w dniach 14-16.12.1960 r.

J. Wasilkowski i A. Wolter zajęli stanowisko⁶³ co do propozycji W. Górskiego w zakresie regulacji umowy spedycji, przewozu i składu⁶⁴. Odnośnie do umowy składu przed przystąpieniem do dyskusji nad konkretnymi wnioskami uczestniczący w sesji członkowie Zespołu, zgodnie z sugestią W. Czachórskiego, wysłuchali informacji Z. Rzepki na temat tendencji rozwojowych umów składu i przewidywanego rozwoju przedsiębiorstw składowych. Wspomniana informacja wskazywała na potrzebę uregulowania umowy składu w projekcie kodeksu cywilnego. Następnie członkowie Zespołu dyskutowali nad każdym artykułem projektu umowy składu autorstwa W. Górskiego, przyjmując wszystkie 7 artykułów w postaci zaproponowanej przez uczonego, z kilkoma zaledwie zmianami. W szczególności przepis art. 1 projektu W. Górskiego przyjęto z zastrzeżeniem zmian redakcyjnych postulowanych przez J. Wasilkowskiego, iż należy pisać o przedsiębiorstwie składowym, a nie „przedsiębiorcy składowym”. Odnośnie do art. 2 i 3 zasady w nich zawarte uznano za słuszne. W związku z rozważaniem J. Topińskiego, czy wyrażony w art. 2 § 1 pozytywny obowiązek dokonywania czynności konserwacyjnych przez przedsiębiorcę składowego (po korekcie – przedsiębiorstwo składowe) nie idzie za daleko, Z. Rzepka skonstatował, że rozwiązanie jest właściwe, a wyraz „odpowiednich” usuwa obawę przed nadmierną ostrością tego przepisu. W konsekwencji większość zebranych podzieliła pogląd, że przedsiębiorstwo składowe powinno być zobowiązane do odpowiednich czynności konserwacyjnych (np.: utrzymywania właściwej temperatury, wietrzenia w razie potrzeby itp.). W zakresie art. 4 W. Czachórski wskazał na zasadność dodania przepisu, który unormowałby problem naturalnych ubytków. W rezultacie członkowie Zespołu przyjęli art. 4 wraz z wnioskiem W. Czachórskiego i zastrzeżeniem zmiany redakcji. Art. 5 przyjęto bez zmian, natomiast w art. 6 § 1 zdaniu drugim, termin trzydniowy zastąpiono – na wniosek J. Wasilkowskiego – terminem tygodniowym. Wreszcie art. 7 przyjęto z zastrzeżeniem redakcji⁶⁵. Po rozpatrzeniu projektu W. Górskiego zdecydowano o ułożeniu przepisów o umowie składu w kodeksie cywilnym, po przepisach o przechowaniu.

⁶³ Zgodnie z § 18 *Tekstu regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej wg uchwały zgromadzenia ogólnego z dnia 19.II.1956 r.* zespół podejmował uchwały zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy członków. W razie równej liczby głosów decydującym był głos przewodniczącego § AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545, k. 6.

⁶⁴ Zob. bliżej: *Tekst ostateczny protokołu sesji Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego odbytej w dniach 14-16.12.1960 r.* – K. Kod. 65/187/1-509/60 – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5420, k. 70-90. Obrady Zespołu protokołował J. Winiarz.

⁶⁵ Por. projekt uregulowania umowy składu sporządzony przez W. Górskiego – AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399, k. 216-217, z uwagami Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego [w:] AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5420, k. 88-90. *Tekst umowy składu po korektach dokonanych przez Zespół Prawa Cywilnego Materialnego* – zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5421, K. Kod. 65/188/1-3/61, k. 317-318.

3. Zakończenie

Umowa składu znalazła się zatem w projekcie Kodeksu Cywilnego PRL (redakcja tymczasowa) z czerwca 1961 r. (w tytule XXV, art. 757-763, umieszczona po umowie przechowania)⁶⁶. Regulacje te „nie wypadły” już poza kodeks i pozostały w nim w kształcie zasadniczo ustalonym i przedyskutowanym na posiedzeniu Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego w dniu 16.12.1960 r. w Jabłonie. Finalnie, jak jednak wiadomo, wskutek wielu jeszcze zmian dokonanych w toku prac nad strukturą kodeksu⁶⁷, umowa składu znalazła się w nim jako tytuł XXX, art. 853-859⁶⁸ (po przepisach o odpowiedzialności, prawie zastawu i przedawnieniu roszczeń utrzymujących hotele i podobne zakłady).

Biorąc pod uwagę okoliczności wprowadzenia uregulowań dotyczących składu do kodeksu cywilnego, z całą pewnością można stwierdzić, że umowa ta trafiła do kodeksu dzięki autorytetowi i aktywności Władysława Górskiego. Jego również propozycją był jurydyczny kształt tych regulacji.

Bibliografia

Archiwalia

- AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 545.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5399.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5400.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5420.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5421.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5422.
 AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5441.

Akty prawne

- Kodeks Zobowiązań (Dz. U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598 z późn. zm.).
 Kodeks Handlowy (Dz. U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.).
 Kodeks Cywilny Węgierskiej Republiki Ludowej (Magyar Közlöny 1959, nr 82).
 Kodeks Cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

⁶⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie, nr zespołu 285, sygn. 5441, k. 169-171.

⁶⁷ Kolejny projekt kodeksu cywilnego ogłoszono w 1962 r. i ostatecznie on stał się podstawą uchwalenia przez Sejm kodeksu cywilnego z 23 kwietnia 1964 r. Zob. bliżej: W. Czachórski, *Przebieg prac nad kodyfikacją...*, s. 18-21.

⁶⁸ Obecnie, po nowelizacjach są to art. 853-859⁹ k.c.

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94 ze zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1924 r. o prawie o domach składowych (Dz. U. z 1924 r. Nr 114, poz. 1020).
- Rozporządzenie Ministra Komunikacji z dnia 24 maja 1960 r. w sprawie regulaminu zarobkowego przewozu i spedycji w ciężarowym transporcie samochodowym (Dz. U. z 1960 r. Nr 31, poz. 174).
- Zarządzenie nr 227 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1956 r. w sprawie powołania Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości (Monitor Polski 1956 Nr 70, poz. 856).

Literatura

- Allerhand M., *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935.
- Bereza A., *Sąd Najwyższy 1917 – 2017. Prezesi, Sędziowie, Prokuratorzy Sądu Najwyższego*, Warszawa 2017.
- Czachórski W., *Przebieg prac nad kodyfikacją prawa cywilnego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26-27.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1995.
- Fenichel Z., *Przechowanie a skład*, [w:] Z. Fenichel, *Polskie prawo prywatne i procesowe. Studia*, Kraków 1936.
- Fiedorczyk P., *Dylematy socjalistycznego kodyfikatora. Dokument archiwalny o pracach Komisji Kodyfikacyjnej w latach 1956-1958*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VIII.
- Fiedorczyk P., *O powstaniu, strukturze organizacyjnej i trybie prac Komisji Kodyfikacyjnej z 1956 roku*, [w:] M. Mikołajczyk et al. (red.), *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. II, Białystok-Katowice 2010.
- Górnicki L., *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] Z. Radwański (red.), *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 1, Warszawa 2007.
- Górski W., *Pojęcie spedycji*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1958, nr 4.
- Górski W., *Problematyka transportu w projekcie kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1960, nr 6.
- Górski W., *Skład*, [w:] S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. III, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Górski W., *W sprawie uregulowania prawnego umowy przewozu*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, nr 4.
- Górski W., *Zagadnienia prawne przewozu osób*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej, Ekonomika” 1959, nr 3.

- Górzyński S., *Polityka składowa Polski do roku 1565*, Warszawa 1934.
- Górzyński S., *Ze studjów nad prawem składowem w Małopolsce w XIV i XV wieku*, Warszawa 1933.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, Tom V. Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017.
- Hejbudzki M., *Domy składowe jako wyraz ewolucji prawa składu na ziemiach polskich w okresie do 1918 r.*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2013, nr 21.
- Hejbudzki M., *Ewolucja reżimu prawnego umowy składu w prawie polskim*, [w:] M. Modrzejewska (red.), *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, Warszawa 2010.
- Jakubowski J., *Kodyfikacja prawa cywilnego a handel zagraniczny*, „Handel Zagraniczny” 1960, nr 7.
- Jastrzębski R., *Prawo o domach składowych*, [w:] R. Jastrzębski (red.), *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019.
- Klein E., *Powszechna historia państwa i prawa*, cz. I, Wrocław 1995.
- Lewicki S., *Studja nad historją handlu w Polsce. Przywileje handlowe (prawo składu)*, Lwów 1910.
- Lityński A., *Na drodze do kodyfikacji prawa cywilnego w Polsce Ludowej*, [w:] G. Bałtruszajtys (red.), *Prawo wczoraj i dziś. Studia dedykowane profesor Katarzynie Sójce-Zielińskiej*, Warszawa 2000.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
- Lityński A., *Pierwszy etap prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce Ludowej (szkic dla dydaktyki)*, „Z Dziejów Prawa” 1999, t. 2.
- Lityński A., *Prawo cywilne materialne w Polsce Ludowej*, [w:] A. Lityński (red.), *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919-1969). Wybrane zagadnienia*, Tychy 2001.
- Moszyńska A., *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 roku*, Toruń 2019.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz, Art. 450 – 1088, Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2015.
- Radwański Z., *Kodyfikacja prawa cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 2.
- Skąpski J., *Kodeks cywilny z 1964 r. Blaski i cienie kodyfikacji oraz jej perspektywy*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, z. 1-4.
- Zacharzewski K., *Kwalifikacja prawna umowy składu zawartej z domem składowym*, „Prawo Spółek” 2001, nr 3.

Streszczenie: Umowa składu pojawiła się w rodzimym (polskim) porządku prawnym już w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 1924 r. o prawie o domach składowych, a następnie w kodeksie handlowym z 1934 r. Po uchyleniu stosowania tego kodeksu umowa składu znalazła się i pozostaje jako jedna z umów nazwanych w księdze zobowiązań kodeksu cywilnego z 1964 r. Artykuł traktuje przede wszystkim o okolicznościach i uwarunkowaniach wprowadzenia umowy składu do polskiego kodeksu cywilnego. Doszło do tego dzięki staraniom specjalisty w zakresie prawa przewozowego – doc. dr. Władysława Górskiego, który poproszony został przez Komisję Kodyfikacyjną o stworzenie projektu uregulowania umowy przewozu i spedycji (zwanej wówczas ekspedycją). Uczony rozszerzył swój projekt o umowę składu i potrafił tak uzasadnić swoje wywody, że przekonał członków Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej, którzy przychyliłi się do jego argumentacji. W ten sposób umowa składu znalazła się w projekcie kodeksu cywilnego z 1961 r. i pozostała w kolejnym projekcie (z 1962 r.), który stanowił podstawę dla uchwalenia przez Sejm kodeksu cywilnego z 23 kwietnia 1964 r. Można zatem z całą stanowczością stwierdzić, że wprowadzenie umowy składu do polskiego kodeksu cywilnego oraz kształt jej uregulowań są osobistą zasługą późniejszego profesora – Władysława Górskiego.

Podstawę ustaleń autora stanowi analiza źródeł archiwalnych tzn. dokumentacji Ministerstwa Sprawiedliwości zawartej w zasobach Archiwum Akt Nowych, *Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie*, nr zespołu 285.

Słowa kluczowe: umowa składu, kodeks cywilny 1964 r., Komisja Kodyfikacyjna (1956-1964), Władysław Górski

